

Όταν στίς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ, ἡ μεγάλη μας τραγωδὸς Μαρίκα Κοτοπούλη, μοῦ ζήτησε νὰ τῆς γράψω μουσικὴ γιὰ τὴν παράσταση τῆς «Ὁρέστειας», μόλις εἶχα τελειώσει τὸ «Καταραμένο Φίδι» μὲ ἤρωά μου τὸν Καραγκιόζη.

Γιὰ μένα, πού πιστεύω στὴ σύγχρονη λαϊκὴ φαντασία, ἡ πρόταση τῆς κ. Κοτοπούλη ἦλθε στὴν ὥρα της — πού λένε. — Δὲν μπορούσα νὰ ζητήσω τίποτα συνεπέστερο, ἀπὸ τὸ νὰ ζήσω τὸν ἴδιο καιρὸ μὲ τὸν Χατζηαἰβάτη καὶ μὲ τὸν Ὁρέστη τοῦ Αἰσχύλου. Νὰ ζῶ τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὸν Σιὸρ Διονύση καὶ τὴν Κλυταιμνήστρα. Ἴσως αὐτὸ νὰ στέκονταν ἀφορμὴ καὶ αἰτία μαζύ, γιὰ νὰ γράψω καλὴ μουσικὴ, τὴν «πρέπουσαν διὰ τοὺς μαχητὰς τῆς μοίρας» — καθὼς θάλεγε ὁ Κάλβος. Ὑστερα στὸ κάτω - κάτω κι' ὁ Καραγκιόζης δὲν ζεῖ τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὸν Μεγαλέξαντρο;

Κεῖνο πού μ' ἐπεισε λοιπὸν ν' ἀναλάβω μιὰ δουλειὰ δύσκολη κι' ἀγνωστὴ μέχρι στιγμῆς γιὰ μένα, ἦταν ἡ φαντασία μου. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, τὰ πράγματα μοῦ στάθηκαν δύσκολα κι' εὐκολα μαζύ. Διάβαζα καὶ ξαναδιάβαζα τὴν τραγωδίαν τῶν Ἀτρειδῶν, φροντίζοντας νὰ μὴν δῶ ἓνα μουσεῖο ἡρώων μὲ κοθόρνους καὶ προσωπεῖα, ἀλλὰ μιὰ ὑπερέντονη καὶ δίχως ἔλεος θνητὴ δύναμη ν' ἀντιμετωπίζει τὸν Ἄνθρωπο μὲ τὸν Θεὸ τοῦ μαζύ.

Οἱ ἥρωες τῆς Αἰσχυλικῆς τραγωδίας εἶναι φύσει καὶ θέσει Ἡθικοί — μὲ τὴν πιὸ πλατωνικὴ σημασίαν. Ἐνας φίλος μουλεγε: «Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Αἰσχύλου δὲν εἶναι καλοὶ ἢ κακοί. Θέλουν νὰ εἶναι συνεπεῖς σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῶν δικῶν τους Θεῶν. Ζοῦν μιὰ σειρά ἀπὸ γεγονότα, πράττουν, κινεῖνται, ὄχι ἀπὸ ἀδυναμία ἀλλὰ ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἐκ τῶν ἔσω δύναμη, ἔτσι πού νὰ φτάνουν στὸ ἴδιο ἠθικὸ ἐπίπεδο ὁ Αἰγιστος μὲ τὸν Ὁρέστη, κι' ἡ Κλυταιμνήστρα μὲ τὴν Ἠλέκτρα. Εἶναι ὅλοι τὸ ἴδιο αἰτιολογημένοι ποιητικά. Στὸ τέλος δὲν λύνουν τίς καταστάσεις των ἀλλὰ λυτρώνονται ἀπ' αὐτές».

Αὐτὸ νομίζω πὼς εἶναι τὸ βαθύ καὶ λαμπερότερο νόημα τῆς ἀρχαίας τραγωδίας

* Ὁμιλία πού δόθηκε στίς 18.9.51 ἀπὸ τὸν Ραδ. Σταθμὸ Θεσσαλονίκης.

πού δυσκολεύεται να συλλάβει οργανικά ή δικιά μας εποχή, ή γεμάτη από αδυναμίες και γνώσεις.

Τό να περιβάλλει και να προβάλλει όλα αυτά κανείς με μουσική, είναι κάτι, νομίζω, πολύ δύσκολο, πολύ υπεύθυνο, αλλά πού αξίζει τον κόπο για ένα συνθέτη και μάλιστα Έλληνα. Όχι πώς ή ρωμηρούνη του θα τον φέρη κοντά στον δρόμο του Θεού—πού λένε. Αλλά γιατί, πώς να τό πω, συνηθίσαμε να βλέπουμε τον Παρθενώνα κάθε μέρα— φωτισμένο μάλιστα στις εθνικές μας γιορτές— και τις σπασμένες κολώνες των αρχαίων ναών, πού πολλές φορές μάς φιλοξενούν στους αισθηματικούς μας περιπάτους και μάς κάμουν αδιάφορους για τις αρχιτεκτονικές και γλυπτικές αρετές του Έρεχθείου.

Γιατί με δυό λόγια, δέν ζοῦμε κάτω από τή γοητεία τής αρχαιότητας αλλά μέσα στο φυσικό της περιβάλλον. Έχουμε τήν ίδια αίσθηση καθημερινότητας με τούς προγόνους μας και είναι ίσως τό μόνο πού μάς συνδέει.

Έξαιρεση σ' αυτό είναι ασφαλώς οί καθηγητές των Γυμνασίων πού εξακολουθούν να ελέπουν τά έργα των αρχαίων ήμων, με τόν ίδιο επαρχιώτικο θαυμασμό πού ένως πολίτης του Τέξας βλέπει μιά ταινία τής Χέντυ Λαμάρ. (Και δέν είναι λίγο, έξη χρόνια να διδάσκει στο γυμνάσιο τό μεγαλειό του Σοφοκλή και του Εὐριπίδη για τίς συντακτικές και γραμματικές ιδιότητες του κειμένου των. Πάλι καλά πού σήμερα μιλάμε για τήν «Όρέστεια»).

Αλήθεια είναι πώς δέν μιλήσαμε μέχρι στιγμής για τή μουσική πού συνοδεύει τήν παράσταση του «Αγαμέμνονα» και των «Χοηφόρων», κι' αφού δέν πρόκειται να μακρυγορήσω σās όμολογώ πώς δέν νομίζω ότι έχω να πω πολλά. Δέν ξεύρω αν μπορώ κατ' αρχήν να μιλήσω.

Δυό έξιώσεις—θάλεγα—στάθηκαν ίκανές για να μου λύσουν τό χέρι, τόν νοῦ και τήν καρδιά και να γραφτῆ ή μουσική τής «Όρέστειας». Και είναι οί έξης: «Αγαμέμνονας» = Σάλπισμα, «Χοηφόρες» = μοιρολόγι.

Τό τί σημαίνουν τώρα αυτές οί δυό έξιώσεις θα καταλάβει κανείς σαν γνωρίσει τό έργο. Και τό τί σημασία είχαν για μένα θα τό καταλάβει όταν ακούσει τή μουσική μου.

Δέν προσπάθησα να διοχετέψω στη μουσική μου σκέψη, ούτε μες σε αρχαίες κλίμακες, ούτε μες σε αρχαίους τρόπους. Κύτταξα να είμαι απλός, σαφής και έρμηνευτικός. σύμφωνα με τά κριτήρια πού μου δίνει ή εποχή μου και ό τόπος μου. Να συνδεθώ με τήν βαθειά αναμονή του χορού των Γερόντων στον «Αγαμέμνονα»,— μιá αναμονή ανήσυχη, γεμάτη πικρή σοφία. Ακόμη με τούς τελευταίους προφητικούς σπασμούς τής Κασσάνδρας, με τούς όδυμους τής Ηλέκτρας, με τήν σπασμωδικότητα τής Κλυταιμνήστρας και τέλος με τήν όδυνηρή κραυγή του Όρέστη. Θέλησα να δεθώ με τήν μεγάλη μας έρμηνεύτρια τής Κλυταιμνήστρας τήν κ. Κοτοπούλη με τόν θαυμαστό Δημήτρη Μυράτ, με τήν Συνοδινού σαν Ηλέκτρα, με τήν Παναγιώτου σαν Κασσάντρα, με τόν Βανδῆ σαν Αγαμέμνονα και με τόν Μορίδη σαν Αίγισθο.

Ακόμη θέλησα να γίνω ένα ήχητικό όργανο στα χέρια του Μουζενίδη πού διαθέτει εύρηματικά τήν παράσταση και πού σ' αυτόν όφείλεται ή σκηνοθετική διδασκαλία του έργου.

Καθώς θα καταλάβετε θέλησα να γράψω μουσική πού να ολοκληρώνει κατ' αρχήν τήν παράσταση κι' ύστερα κατά κάποιον τρόπο, να τήν έρμηνεύει. Κι' εισαγωγή σ' αυτό τό τραγικό πανηγύρι είναι τό κομμάτι πού διαβάζετε τώρα.

Βλέπετε στο εισαγωγικό αυτό κομμάτι συνυπάρχει δίχως ανάπτυξη— ή ανάπτυξη άνήκει στο ίδιο τό έργο— τό αποκαλυπτικό σάλπισμα τής έπιστροφής του Αγαμέμνονα

μέ την γιομάτη δέος ἀποχώρηση τοῦ χοροῦ τῶν Γερόντων, ἀπό τόν τραγικό χῶρο. Ὁ ἴδιος ὁ χορός ὅταν μπαίνει καί τοποθετεῖται στ' ἀνάκτορα τῶν Ἀτρείδων γιά νά παρακολουθήσῃ ὅσα συμβοῦν μέχρι τέλος κατέχεται ἀπό βαθιές σκέψεις πού σιωπηλᾶ τοῦ χαράζουν τὸ νοῦ. Κυλάει τὸ ἔργο, κυλᾶν οἱ πράξεις τῶν Ἀνθρώπων κι' οἱ Γέροντες μέ τί ἀγωνία καί τί φόβο βλέπουν τὸ τέλος ἢ τὴν ἀρχὴ μιᾶς μεγάλης συμφορᾶς;

Ἄλλὰ ἡ μοίρα πορεύεται ἀνάμεσά τους κι' ἡ Κλυταιμνήστρα σκοτώνει τὸν Ἀγαμέμνονα, τὴν ἴδια ὥρα πού ἡ Κασσάνδρα σπαράζει στοὺς προφητικούς της χρησμούς, τοὺς τελευταίους, γιά ν' ἀκολουθήσῃ τὸ ἴδιο τέλος τοῦ Ἀγαμέμνονα ἀπὸ τὸ ἴδιο φονικό χέρι τῆς Κλυταιμνήστρας.

Ὁ χορός καταλαβαίνει τὸ κορύφωμα τῆς τραγωδίας πού εἶναι θεατῆς κι' ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ κορυφαίου γέροντα θγαίνει τό: Σήμαξεν ἡ ὥρα... Ἔγινε ὅτι ἔγινε!

Κι' ἀρχίζει τὸ ἀτέλειωτο μοιρολόγι τῶν «Χοηφόρων» πάνω στὸν τάφο τοῦ Ἀγαμέμνονα μέ κορυφαία τὴν Ἡλέκτρα τὴν θυγατέρα του. Ἐνας ὄδυρμος βαθύς, ὄδυνηρός, γιά τὸν θαμένο βασιληᾶ τὸν πατέρα της.

Μά ὁ Ὀρέστης φτάνει ἐκδικητής, φονεύει τὴ μάνα του καί τὸν Αἰγισθο, τρομάζουν οἱ γυναῖκες, κι' οἱ Θεοὶ μαζί, τρομάζει κι' ὁ ἴδιος πού κυνηγημένος φεύγει ἀπὸ τίς ἐριννύες γιά νά χαθῇ μακριὰ ἀπὸ ἐλέμια ἀνθρώπου μά κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τῶν Θεῶν, γιὰτί οἱ ἄνθρωποι μαζί τους φέρνουν καί τοὺς Θεοὺς των. Σπαραχτικά καί πένθιμα οἱ Χοηφόρες χάνονται κλείνοντας ἔτσι ἕνα μεγάλο κύκλο ἀπὸ βουλεύματα τῆς μοίρας καί τῶν Ἀνθρώπων.